Bir İnsan Olarak
Sultan II. Abdülhamid

Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ
Erciyes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
metinhulagu@gmail.com

Sultan II. Abdülhamid hakkında bugüne kadar olumlu ve olumsuz olarak pek çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Onun için olumsuz olarak söylenen ve yazılan şeylerin belli başlıları, oldukça vehmi olduğu, cahil bulunduğu, müstebit ve hatta hunhar olduğu, ilme ve fenne karşı muarız tavırlar takınmış bulunduğu şeklinde sıralanabilir.

Sultan II. Abdülhamid'in şahsiyeti, hususi hayatı, zihniyeti ve ahval-i ruhiyesi noktasında bu ve benzeri ifade ve suçlamaların ne derecede hakikati ifade ettiğini tespit edebilmek onu yakından gören, tanıyan ve anlayan hakşinas, kadirşinas ve ehl-i namus insanların şahadetine başvurmak suretiyle ancak mümkündür. Fakat bugün için bahsi geçen şahadet sahiplerine doğrudan ulaşılarak hakikatin ortaya konulmasına imkân kalmamıştır. Zira Sultan II. Abdülhamid ile beraber yaşayan sultanlar, kalfalar, cariyeler, mabeyinciler ve paşaların hiçbiri artık hayatta değildir. Bugün itibariyle mümkün olabilecek olan ise sadece bunların her birinin yazılı olarak bıraktıkları veya anlattıkları müşahede ve tahassüslerini toplamaktır. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, bir şahıs hakkında herkesin vereceği hüküm, bazı umumi noktalar istisna edilecek olursa, ayrı ayrıdır. Bu da tabii ki hükmü veren şahısların mevkilerine, şahit oldukları olaylara, işittikleri sözlere ve bildikleri hadiselere göre değişebilmektedir.

I. Sultan II. Abdülhamid'in Ferdi Hususiyetleri

Bu gerçeğin ışığında elde bulunan muhtelif kaynaklardan elde edilen bilgiler dâhilinde Sultan II. Abdulhamid'in ferdi hususiyetleri, halet-i ruhiyesi ve meşguliyetleri ile ilgili şunlar söylenebilir.

A. Doğumu

II. Abdülhamid İstanbul'da 22 Eylül 1842'de Sultan Abdülmecid'in Çerkes asıllı cariyesi Tirimüjgân kadınefendiden dünyaya geldi. Annesinin veremden ölmesi üzerine 1853'te Sultan Abdülmecit'in emriyle sarayın en nüfuzlu kadınlarından ve çocuğu olmayan Perestu kadınefendinin himâye ve terbiyesine verildi.

B. Eğitimi

Gerdankıran Ömer Efendiden Türkçe, Ali Mahvi Efendi ve Saffet Paşadan Farsça, Ferid ve Şerif Efendilerden, okuduğunu rahat bir şekilde anlayacak ve tercüme yapabilecek düzeyde, Arapça öğrendi. Vakanüvis Lütfi Efendiden Osmanlı tarihi, Fransız Gardet, Edhem ve Kemal Paşalardan Fransızca, Guatelli Paşa ve Lombardi adlı iki İtalyan'dan musiki dersleri aldı. Fransızca, Arapça ve Farsça'ya ilaveten sonraki yıllarda ise anlayacak derecede Arnavutça ve Çerkezce öğrendi.

Sultan II. Abdülhamid'in nazari malumatı noksan idi. Hatta bir hükümdar için pek az denilebilecek ve çağdaş hükümdarlarla mukayese edilemeyecek kadar az okumuştu. Onun bütün kuvvetini ameli malumatta, tecrübelerinde, görgülerinde, fasılasız temaslarından husule

gelen bilgilerinde aramak lazımdır. Bu itibarla o gerçekten zengin denilebilecek bir tecrübeye sahip olmuştur.

C. Fiziki Yapısı

Sultan II. Abdülhamid, sert havalarda denize girebilecek kadar, vücutça zinde ve çevik idi. Geçliğinde atletik bir vücuda sahipti.

Sultan Abdülhamid kısa denebilecek bir boydaydı. Fakat ayağına daima ökçesi yüksek çizme giydiğinden orta boylu gözükürdü.

Uzuvları birbiriyle uyumlu fakat zayıf ve gevşekti.

Zayıf olmakla birlikte kemikleri kalın olduğundan şeklen pek zayıf görünmezdi.

Omuzlarının genişliği mutedil fakat biraz öne doğru eğik veya bir nevi kambur idi. Bir de vücudunun yukarı kısmından aşağı kısmı daha uzun olduğundan bedenen gayri mütenasip bir şekilde görünürdü.

Boynu ne uzun ne de kısa idi. Ancak başı öne doğru, omuzlar arkaya doğru eğik olduğundan, boynu kısa zannedilirdi.

Kolları uzun, elleri büyük ve enli, parmakları kalıncaydı.

Ayakları ellerine nispetle küçük olduğundan giydiği ayakkabı kırk santimetreydi.

Başı büyük ve beyazlaşan saçları kafasının ön tarafından ziyade arka tarafında oldukça belirgin bir haldeydi.

Yüzü güzel olmamasına rağmen sevimliydi.

Cildi yüzünde beyaza meyyal toprak renginde olup vücudunun diğer yerlerinde beyazdı.

Ellerinin üzerinde siyaha benzer lekeler vardı.

Alnı geniş, şakakları basık, yanakları çökük, çehresi uzuncaydı.

Kaşları belirgindi ve çıkıntıları fazlacaydı.

Gözleri pek o kadar büyük olmayıp biraz küçük, parlak ve cevval bakışlı idi. Gözlerinin hızlı hareket eder olması onun meraklı bir tavra sahip olduğunu ilk bakışta insana hissettirirdi. Gözleri renkçe koyu maviye kaçar siyahtı. Etrafi esmer, göz kapaklarının çevresi kırmızıcaydı. Ayrıca gözlerinin etrafında büküntüler bulunmaktaydı. Kaşlarının çıkıntısının fazla olmasından ve elmacık kemiklerinin oldukça belirgin bir durum arz etmesinden ötürü gözleri oldukça çukurda kalmıştı.

Kirpikleri uzuncaydı.

Kulağı az işitirdi.

Sesi gür ve kalındı.

Burnu yüzüne nispetle büyük ve uzunca ve hafif sağa eğikçeydi. Bünyesi nezleye daima müsait olduğundan burnu kokulara o kadar hassas değildi.

Saçları esas itibariyle koyu kumral kırca ve çok sıktı. Ancak saç ve sakalına boya koyduğu için hakiki rengi belli değildi. Fakat görünen rengi, üstüne kır serpilmiş kadardı. Yan ve arka tarafındaki saçlarıyla kafasındaki saç telleri kalın ve sert görünüyordu. Ancak başının tepesinde saç kalmamıştı. Yaz mevsimlerinde saçını kısa bırakırdı.

II. Sultan Abdülhamid'in Giyim-Kuşamı

Sultan Abdülhamid temizdi. Fakat titiz değildi. Şık giyinirdi. Zarafete adeta âşık idi. Tuvaletine son derece ihtimam gösterirdi. Temiz ve itinalı giyinmenin hayatta bir intizam ifade ettiğini söylerdi. İnsanların kıyafetleri konusunda ihmalkâr davranmalarının kendilerinde fikr-i intizam bulunmayışından ileri geldiğine inanırdı. Nitekim o, hata denilen şeyin gayr-i ihtiyari olabileceğine inanmazdı. Sultan Abdulhamid'e göre insanda hata olmaz, hata ya kasten olur yahut dikkatsizlik neticesinde meydana gelirdi. Ona göre kasten yapılan hatalar cezalandırmayı gerektirici bir kabahat idi. Dikkatsizlik neticesinde vuku bulan hataların kabahati ise o dikkatsizliği yapana aitti. Dikkatsizlik mazeret sayılamazdı.

III. Sultan Abdülhamid'in Zekâsı ve Hafızası

Sultan Abdülhamid'in zekâsı dikkate şayandı. Siyasî meseleleri hemen anlar ve kavrar, halletmeye çalışırdı. Bir kere görüştüğü, hatta sadece gördüğü adamın zihni veya yaratılış özelliklerini takdir değilse de tahminde ekseriya hakikate yakın bir isabet gösterirdi. Sefirlerin ve ecnebi misafirlerin bu hususta müteaddit ve riyasız şahadetleri olmuştur. Bu meleke sayesinde muhatapları üzerinde hüsn-i tesir icrasına muvaffak olurdu.

Sahip olduğu üstün zekâ ve politik kabiliyeti sayesindedir ki şehzadeliği rahat bir ortamda geçmiştir.

Sultan Abdülhamid'in hafızası pek nadir insanlarda bulunabilecek kadar kuvvetli idi. En eski ve en uç, teferruat konuları bile rahatlıkla hatırlayabilecek derecede güçlü bir hafızaya sahipti.

Bir gördüğü insanı bir daha unutmamış, birisine verdiği emri senelerce sonra rahatlıkla hatırlayabilmiştir. Evhamlı biri olmasına, evham ve evhamdan mütevellit heyecanlar zihni yorucu ve zayıflatıcı şeyler olmasına, iktidardan uzaklaştırılması sonrasında yaşadığı ve maruz kaldığı sıkıntılara ve ilerlemiş olan yaşına rağmen ahir ömrüne kadar unutkanlıktan uzak kalmış, hafızasının zindeliğini büyük ölçüde muhafaza edebilmiştir.

IV. Sultan Abdülhamid'in Ruh Hali

A. Ahlakı

Sultan Abdulhamid ahlaken haşin değildi. Merhameti son derece fazlaydı. Fakirlere yardım etmek, hasta ve çaresizlerin imdadına yetişmek hayır ve iyilikte bulunmak için hiçbir fedakârlık ve masraftan çekinmezdi.

B. Yalnızlığı Sever

Sultan Abdulhamid içinde yetiştiği şartların tesiriyle, zeki olmasına rağmen, düşünce ve kanaatlerini dışa vurmayan, içine kapanık, yalnızlığı seven bir karaktere sahipti. Böyle olmasına rağmen muhatabını cezp ve ihata edecek bir özelliğe ve tabii bir hitabete de sahip olmuştur.

C. Asabiyeti

Sultan Abdülhamid halet-i ruhiye bakımından asabi idi.

D. Yaklaşımı

Sultan Abdülhamid'in ahval-i ruhiyesi adeta bir muamma idi. Fikrini okşayıp aklından ve kalbinden geçenleri keşfetmek, maksadını anlamak gerçekten en zor şeylerden biriydi. Oysaki o, görüştüğü kimselerin ruh halini öğrenmek için öncelikle onu tecrübe eder, sonra da o adamın fikrine ve meşrebine göre idare-i kelamda bulunurdu. Mesela o kişi bir şeyh, sufi yahut Avrupai meşrepte biri ise ona göre konuşurdu. Hatta o kimsenin hangi düşüncede olduğunu, örneğin hürriyet ve meşrutiyet taraftarı olduğunu önceden biliyor ise onunla sohbet ederken Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet ve hürriyet meselelerinde gayet vakıfane ve hürriyetperverane konuşmalarda bulunmaktan ve parlamento hayatı hakkında saatlerce idare-i kelam etmekten asla çekinmezdi.

E. Tavırları

Sultan Abdülhamid'in tevazu içinde büyüklük gösteren nadir bir hususiyeti haizdi. Gayet nazik ve terbiyeliydi. Nazik görünmeye itina ederdi. Mabeyincileriyle nazikâne ve samimi bir şekilde görüşürdü. Emrinde çalışanlara, sefirlere, vezirlere gayet doğru, muntazam ve akilâne sözler söylerdi. Huzuruna çıkanların, kendisiyle görüşenlerin, onu sevmemeleri mümkün değildi. Yüzünün çekiciliği huzuruna girenleri kendisine hürmet duyuracak derecede dikkate

değerdi. Görüştüğü kimseler üzerinde etkili bakışları, uyanık zekâsı ve siyasi mahareti ile hususi bir tesir bırakırdı.

Sultan Hamid korkak değil, bilakis çok cesurdu.

F. Vehmi

Sultan II. Abdülhamid'in en belirgin özelliklerinden biri gayet vehimli olmasıdır. Abdülhamid'in sahip olduğu kuşku duygusu o kadar derin ve kahredicidir ki bu kuşku duygusu her siyasî gölgenin içinde ve her karın ağrısının gerisinde onu olumsuz bir sonuç görmeye, bulmaya ve nihayet bunu önlemeye sevk etmiştir.

İktidar yıllarında ve sürgün günlerinde siyasî açıdan kaderinin ne olacağı konusunda duymuş olduğu endişeler vehmini belki tabii kılabilir. Ancak o sadece siyasî noktada vehme kapılmakla kalmış, sağlık noktasında da aynı ruh halini sergilemiştir: "...nezlem var.. Verem mi oldum? Merak ediyorum…" "Hanım daha öksürüyor. Bir muayene etseniz merak ediyorum!..." "Boğazım da kuruyor. Boğaz veremi olmayayım?" "Öksürüyorum.. Anam, babam veremden öldüler. Acaba ben de verem miyim?.." gibi ifadelerle her fırsatta bu vehmini ortaya koymuştur.

Gerçi o sahip olduğu vehmi yahut kuşkuyu çoğu kere vehim olarak kabul etmemiştir. Bu durumu aşırı bir tecessüs, merak olarak değerlendirmiştir. Vehimli olduğunu doğrudan doğruya itiraf etmek yerine bunu: "Ben meraklıyım!.." ve: "Ben tuhaf bir adamım!.." gibi ifadelerle dolaylı olarak kabul etme yoluna gitmiştir. Gerçi zaman zaman kuşkucu olduğunu açık bir şekilde ifade etmişse de "kuşku" kelimesine "bir hadise olmadan evvel onu önlemek için telaş etmek" gibi bir anlam yüklemiş, "basiret emniyetin babasıdır" yaklaşımının uygulamadaki yansıması olarak kabul etmiştir.

Sultan Abdülhamid'in vehminin artmasında ve her şeyden şüphelenmesinde saltanatının ilk senelerinde yaşamış olduğu olayların önemli bir etkisinin olduğu açıktır. Kendisini tahtan indirmek üzere yapılan bir kısım faaliyetler ve bu arada bir de fiili olarak yaşamış olduğu Ali Suavi Vak'ası bu olaylardan sadece birisi olmuştur.

Gerek siyasî konulardaki ve gerekse sağlık ve tedâvi noktasındaki vehminin kuvvet kazanmasında etkili olan bir diğer unsur ise döneminin önde gelen siyasî şahsiyeti Sait Paşa olmuş gözükmektedir. Bazı geceler yatmak için karyolasının üstü yerine altını tercih eden, yatmadan önce evini köşe bucak kontrolden geçiren, hastalanınca doktorların yazdığı reçetelere değil, kendi kütüphanesindeki tıbbî kitapların danışmanlığına öncelik veren Sait Paşayı Sultan Abdülhamid sanki örnek almış gibidir.

Sultan Abdülhamid yahut Said Paşa gibi oldukça zeki ve siyasî şahsiyetlerde bir noktada vehimli olmayı makul görmek, tabii bir durum olarak karşılamak yanlış olmasa gerekir. Diğer bir ifade ile fazla zeki oluş siyasî kimlikle birleşince vehimli bir yapı üretebilmektedir. Eğer dinî inancı olmasaydı Sultan Abdülhamid'in had safhaya varmış olan kuşkuculuğu veya vehmi, mevcut neticelerinden daha kötü, ciddi ve istenmeyen sonuçlar doğurur ve bu sonuçlar da kaçınılmaz olurdu. Bu manada din Sultan Abdülhamid için frenleyici bir vasıta olmuş, onu arzu edilmeyen uygulamalarda bulunmaktan alıkoyma noktasında gayet yararlı bir rol oynamıştır. Onun bu feci vehminin farkında olan muhalifleri veya menfaat avcıları onu tahrik etmekten kaçınmayarak istenmeyen olayların yaşanmasında dolaylı ve gönüllü davranışlarda bulunmuşlar, Sultan Abdülhamid'in vehminin biçimlenmesi noktasında etkili bir rol oynamışlardır.

V. Sultan Abdülhamid'in Düşünce ve Kanaatleri

A. Öldürmeye ve İdama Muhalefeti

O, hayatı ve tahtı etrafında cinnet derecesinde vehimli olmakla beraber en sıkıntılı ruhi anları ve maruz kaldığı en büyük buhranları zamanlarında bile kendisini korkutanları öldürtüp kurtulmak zulmünü irtikâp etmemiştir. Kanı ve kan dökmeyi kötü görmüş ve mümkün

mertebe bu fiili işlemekten uzak durmuştur. Hakikaten o yumuşak, sabırlı ve merhametli biri olmuştur. Vehimli biri olmasına rağmen birçok durumda göstermiş olduğu sükûnet, temkin ve kendine has hususiyetlerinden olan tevazusu, sadece tanınmamakla kalmamış, fakat aynı zamanda inkâr edilmiş faziletleri arasında yer almıştır.

Sultan Abdülhamid idama karşı olmuştur. Denebilir ki siyasi simalardan kimseyi idam ettirmemiştir. Sivil halktan da idama kanunen mahkûm olanların cezalarını sürekli müebbet küreğe çevirmiştir. Oldukça uzun süren saltanatı boyunca ancak idamlarına kesin surette karar verilmesi gerektiğine inandığı birkaç kişinin haklarındaki hükümleri tasdik etmiştir.

B. Borç ve Kredi Aleyhtarlığı

Sultan Abdülhamid mali konularda oldukça titiz ve tutumlu bir tavır sergilemiştir. Borçlanmak, Avrupa devletlerinden kredi almak onun hiç de hazzetmediği egemenliği sınırlayıcı yahut en azından gölgeleyici uygulamalar olmuştur. İktidarı yıllarında da borçlanmamaya özellikle özen göstermiştir. Ancak onun borçlanma konusundaki söz konusu tutumuna ve uygulamalarına rağmen devraldığı 252 milyon altın tutarındaki dış borçlar 1881'de Düyun-i Umumiye İdaresi'nin kurulmasını kaçınılmaz kılmıştır.

C. Savaş Aleyhtarlığı

Sultan Abdülhamid savaş aleyhtarı bir kişiliğe sahip olmuştur. Onun bu yöndeki kişilik özelliğinin yerleşmesi ve kökleşmesinde iktidarının hemen ilk yılında patlak vermesinin bir türlü önüne geçemediği 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve bu savaşın kötü neticeleri de etkili olmuş gözükmektedir.

D. Muhafazakârlığı

Sultan Abdülhamid mutaassıp olmamakla beraber dindardı. Dine hürmeti belki vicdani bir vazife olarak kabul ederdi. İbadet ve taatinde son derece titizdi. Abdestsiz bulunmamaya dikkat eder ve beş vakit namazını eda ederdi. Gerektiği takdirde imamlık da yapardı. Namaz kılmayanları kılmaya zorlamaz, teklifte dahi bulunmazdı. Belki abdestsiz namaz kılarlar diye günaha girmekten korkardı. Ancak namaz kılmayan kimselerden pek hazzetmez, etrafindakilere daima namazlarını kılmaları ve itikadi konulara hassasiyet göstermeleri nasihatinde bulunurdu. Bazen aksi davranışta bulunanları tekdir ettiği de olurdu.

Abdülhamid'in dindarlığının ne olduğu konusu da üzerinde durulup incelenmeye değer bir konudur.

Abdülhamid ölümden oldukça korkar bir ruh haline sahiptir. Bu da onda her şeye şüphe ile bakma karakterinin ve her an bir tehlikeye maruz kalabileceği vehminin yerleşmesine neden olmuş gözükmektedir. Abdülhamid'e bu açıdan bakıldığı zaman onun bazı temel konularda mensup olduğu dinin esaslarına ters düştüğü söylenebilir.

Abdülhamid gençliğinde bir kısım hocalardan dinî ilimler tahsil etmiştir. Ancak dinî bilgileri, bilinenin aksine, "şeyh uçmaz mürit uçurur" gerçeğinde ifadesini bulduğu gibi, çok sathî ve taşıdığı sıfat, uyguladığı politika ile bağdaşmayan ve pek de sağlam esaslara dayanmayan bir durum arz etmektedir. Örneğin sık sık sohbet ettiği dönemindeki Amerikalı bir sefirin: "Müslümanlar bizden kız alıyorlar.. Bize neden vermiyorlar" şeklindeki sorusu karşısında: "Birden irkildim.. Biraz düşündüm.." demekte, çok basit ve sıradan bir soru karşısında irkilmekte ve ancak düşündükten sonra cevap verebilmektedir. Yine sohbetlerinden birinde: "Tevekkeli hazreti Peygamber 'Şâtihunne halifehunne' buyurmuş.. Manası: 'Kadınla müzâkere edinîz.. söylediğinin aksini yapınız' demektir.." demektedir[1]. Oysaki hazreti

[1] Hadis diye rivayet edilen bu sözün doğru şekli: "*Şâvirûhunne ve hâlifûhunne*" biçimindedir. Bu söz bir kısım dinî kaynaklarda geçmekte ise de zayıf bir senet ve râviler, yani bu sözü birbirine aktaranlar arasında kesintiler söz konusudur. Râviler arasında kesinti olması ise bir hadisin doğru-sahih olup olmamasını belirlemesi bakımından önem arz eden ölçülerden birisidir. Ayrıca hazreti Peygamber'in Hudeybiye barışı konusunda

Peygamber'e atfedilen bu sözün doğruluğu zayıftır. Abdülhamid bu yaklaşımı ile bir kısım uydurma yahut zayıf hadislerin hadis olup olmadıklarını pek dikkate almadığını yahut hadis olup olamayacakları konusunda mütalaada bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Abdülhamid'in belirtilmesi gereken bir başka yönü ise Kadirî tarikatına bağlanmış ve mensubiyetini devam ettirmiş olmasıdır. Ancak bu bağlılık veya müritlik, yukarıdaki değerlendirmeler göz önüne alındığında, dinî hassasiyet ve heyecandan ziyade İslamcılık politikasının bir uzantısı, dâhilde sükûneti sağlamanın bir vasıtası olarak kullanılmış gibidir. Zira haiz olduğu hilafet sıfatı dolayısıyla onun dine sarılması kaçınılmaz bir durumdu. Ayrıca, Osmanlı bayrağı altında toplanmış olan muhtelif milletler arasında "vahdet hissi" ile bağlılığı doğuran ve devam ettiren "ortak vasıf" ancak Müslümanlıktı. Eski bir tabir ile "bu bina-yı azim-i saltanatı" duçar olduğu vahim afetlerle dağılmaktan asırlar boyunca muhafaza eden yine eski bir tabir ile "cihet-i camia-i İslamiyet"ti. Sultan Abdulhamid'in siyasette dini, memlekette dinî hissiyatı idameye ve Müslüman şubesini Avrupalıların mutaassıbane sükûtlarına karşı korumaya çalışması hem doğru bir karar hem de uhdesine bulunan bir vazifesiydi. Hatta devletin atisini de tekeffül edebilecek esaslı bir siyaset mihveriydi.

Sultan Abdulhamid tahta geçtikten sonra bir kısım şeyhlerle irtibat içerisinde olmuştur. Bu noktada Süleymaniye'li Şeyh Ahmet onun zaman zaman da olsa mektuplaştığı isimlerden biri olarak zikredilebilir. Yine o Mısır taraflarında Şeyh Sait efendi ile temas halinde olmuştur. Bastırdığı Buhâri-i Şerif nüshalarını isteyenlere hediye olarak dağıtmış, para ile satılmasından kaçınmıştır. Bu hareket tarzı, özellikle Buhâri-i Şerif nüshalarını isteyenlere hediye olarak dağıttırmış olması, onun dinî duygularının canlılığından ziyade politik davrandığına; dinî, dünyevi hedef ve maksatlarına varmakta bir vasıta olarak kullanmış bulunduğuna işarettir.

Onun dini politik bir manevra aracı yahut sıkıntılardan kurtulma vasıtası olarak gördüğü ve kullandığı noktasında bir başka örnek ise hastalıklardan kurtuluşu duada aramış olmasıdır. Duanın şifa olduğu muhakkaktır. Ancak doktorun verdiği ilaçları içtim deyip içmemek ve bazen bu durumu açıkça itiraf etmek; diş çektirmekten veya küçük cerrahi müdahalelerden şiddetle sakınmak, tedavi olmayı emreden hadisleri pek dikkate almayarak hastalıklardan kurtuluşu sadece ve sadece dualarda aramak herhalde duayı sade ve samimi yalvarış ve yakarıştan ziyade pragmatist bir yaklaşım tarzı ile bedenî rahatsızlıklardan kurtulma aracı olarak görmek ve değerlendirmek olacaktır.

Sultan Abdülhamid'in dini vechesinin ne olduğunu ve ne derece tabii bulunduğunu en güzel şekliyle ortaya koyan dönem, onun özellikle tahtan indirildikten sonra yaşadığı sürgün günleri olmuştur denebilir. Sultan Abdülhamid, sürgün günlerinde devlet işlerinden uzak kalması ve yeterli derecede boş zamana sahip bulunması dolayısıyla, zamanının büyük bir kısmını Kur'an-ı Kerim, Buhâri-i Şerif, Şifâ-i Şerif, Delâil-i Hayrât gibi dinî kitaplar okumak, zikir ve dua etmekle geçirmeye çalışmıştır.

E. Devlet ve Milletlere Bakışı

Sultan Abdülhamid Avrupa'nın kalkınmışlığını takdir etmiş, Osmanlı coğrafyasında da aynı gelimin gerçekleşmesini arzusunda bulunmuştur. Ancak o Avrupa'nın kalkınmışlığını takdir etmekle birlikte Avrupa devletleri içinde özellikle İngilizleri hiç sevmemiştir. İngilizler, onun nazarında, "tahtan padişah indiren" bir millet olarak kalmıştır. Sultan Abdülhamid, Sultan Abdulaziz'in tahtan indirilme nedenini İngilizlerden bilmiştir. İngilizlere karşı olumsuz bir kanaat beslerken Almanya imparatoruna karşı ise muhabbet duymuştur. Ancak onun Almanlara karşı duymuş olduğu söz konusu muhabbetin gerisinde Osmanlı Devleti ve milleti adına Almanlardan faydalanmanın mümkün olduğuna inanmış olması yer almıştır.

Ümmü Seleme'ye fikrini sorması uygulamasına da terstir. Uydurma hadisler ve konu hakkında geniş bilgi için bak: Ahmed el-Kallâş, **Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Ammâ İştehera Min'l-Ehâdîsi Ale Elsineti'n-Nâs,** İkinci Cüz, Dâru't-turâs, Kahire, tarihsiz, hadis sıra no: 1529, s. 4.

Sultan Abdülhamid'in İngiliz ve Almanlara karşı yaklaşımı bu yönde iken kendi tebaası/halkı içine ise Ermenileri çok da sevdiği söylenemez. Zira Ermeniler onun iktidarı yıllarında bir çok yerde isyan çıkarmışlar ve hatta kendisine karşı 1905'te Cuma Selamlığı'nda Yıldız Suikastı'nı düzenlemişlerdi.

VI. Sultan Abdülhamid'in Hobileri

Sanata ve antikaya meraklı olan Sultan Abdülhamid başta silah olmak üzere çeşitli koleksiyonlar edinmiştir.

A. Hayvanlara Merakı

Sultan Abdülhamid'in hayvanlara özel bir merakı olmuştur. Şehzadeliği ve özellikle padişahlığı sırasında ve hatta tahtan indirilip sürgünde bulunduğu Selanik günlerinde hemen her türden hayvan beslemkştir.

Sultan Abdülhamid kuşlardan güvercini çok sever, bilhassa beyaz papağanlardan büyük haz duyardı.

Sultan Abdülhamidin atlara ise özel bir merakı vardı. Daha şehzadeliğinden beri en azgın atlara binerdi.

Saf kan ve fevkalade kıymetli atları mevcuttu. Vakti oldukça atlarını yakından görür, onlarla bizatihi ilgilenirdi. Bu atlardan hükümdarlara ve bazı hatırı sayılır kimselere ve elçilere zaman zaman hediye ederdi. Ata binmeyi sever ve gayet de güzel binerdi. Fakat taşıdığı sıfat ve emniyet bakımından saraydan daima araba ile çıkardı.

B. Avcılığı

Sultan Abdülhamid kılıç ve silah kullanmakta maharet sahibi idi. Güzel nişan atardı. Örneğin bir testiyi kırk elli metre uzağa diktirir, üzerine bir yumurta koydurur, on kurşundan yedisini her halükarda isabet ettirirdi.

D. Marangozluğu

Sultan Abdülhamid resim gibi güzel sanatlara merak duymuş, ince marangozluk ve oymacılıkta maharet kazanmıştır. Marangozluk onun yegâne hazzettiği iş olmuştur denebilir. Bu iş için Yıldız'da hususi bir marangozhane inşa ettirmiştir. Boş zamanlarında ya dairesinin önündeki bahçede bir gezinti yapmış yahut hususi marangozhanesine giderek marangozlukla uğraşmıştır. Marangozluk sanatında çok ileri bir düzeye ulaşmıştır. Gerçekten nefis denilecek masalar, yazıhaneler, çekmeceler yapmıştır. Onun elinden çıkan takdire şayan bu eserler bugüne kadar korunabilmiştir.

Sultan Abdülhamid Selanik'e sürgün edilerek kendisi ve ailesinin sıkı bir koruma altında tutularak toplumdan tecrit edildiği ve yalnız bir hayat yaşamaya mecbur bırakıldığı Alatini Köşkü'nde ikameti sırasında da marangozluk sanatıyla uğraşmaktan geri durmamıştır. Bir anlamda böyle bir meşguliyet ile sürgün günlerinin yalnızlığında kendisini teselli etmeye çalışmıştır.

E. Çini Merakı

Sultan Abdülhamid'in ilgi alanlarından bir diğeri de çini olmuştur. Çiniden yapılmış şeylere fazla merakı olduğundan Yıldız Sarayı dâhilinde bir çini fabrikası vücuda getirmiştir. Seçkin sanat imal edildiği bu fabrika üretiminden Avrupa hükümdarlarına hediyeler göndermiştir.

F. Musiki ile İlgisi

Sultan Abdülhamid'in ilgi alanlarından biri de musiki idi. Özellikle Batı musikisinde bilgisi oldukça ileri idi.

Sultan Abdulhamid Türk musikisinden pek hoşlanmazken Batı, özellikle İtalyan, musikisini sevmiş ve dinlemiş, Yıldız Sarayı'nda konserler verdirmiştir. Sultan Abdulhamid güzel nota bilgisi yanında bir kısım musiki aletlerini kullanmayı da öğrenmiştir.

Sultan Abdulhamid'in Türk musikisinden pek hoşlanmayıp Batı musikisini sevmesinin gerisinde onun Guatelli Paşa ve Lombardi adlı iki İtalyan'dan musiki dersleri almış olmasının etkili olduğu düşünülebilirse de kendisi bu durumu Türk musikisinin insanı uyuşturup karamsarlığa sevk ettiği şeklinde açıklamaktadır.

G. Tiyatro Merakı

Sultan Abdulhamid tiyatroyu severdi. İktidar yıllarında Yıldız Sarayı'nda özel bir tiyatro yaptırmış, burada meşhur oyunları sahneye koydurtarak seçkin davetlilerin de katılımı ile bunları zevkle izlemiştir. Ekseri çok çalıştığı ve zihnen yorulduğu günlerde tiyatro sunum ve seyri için hazırlık yapılmasını emrederdi. Sarayda bir tiyatro heyeti vardı. Bunlar İtalyan artistlerinden oluşmaktaydı. Bu artistler tabii olarak Batı piyeslerini oynarlardı. Böyle olmakla birlikte alaturka oyunlar içinde Mızıka-i Hümayun denilen kadroya dâhil sanatkârlar da vardı. Son zamanlarda aslen Ermeni ve iyi bir komedyen olan Abdurrezzak Efendi de bunlar arasında yer almaktaydı.

H. Kitap ile İlgisi

Ayrıca zengin bir kütüphaneye sahip olan Abdülhamid oldukça çok okuyan bir insandır. Sultan Abdülhamid herkesin okumasını isterdi. Okumamanın insana zararlı olduğunu bilirdi.

Fransız İhtilali gibi Avrupa ve Avrupa meselelerine dair birçok eseri tercüme ettirerek okumuş, mütalaalarda bulunmuştur. Abdülhamid'in en çok okuduğu, daha doğrusu okutmak suretiyle dinlediği kitaplar zabıta romanları, cinaî hikâyeler ve seyahatnameler idi. Polisiye ve cinaî romanlara çok düşkündü.

Yıldız Sarayı'nda bir tercüme dairesi vardı. Buraya memur edilen zevatın unvanı (Mâbeyn-i Hümayun Mütercimi) idi. Bunlar arasında Sadrazam Paşa, Rüsumat Emini Sırrı Bey, Hariciye Tercüme Kalemi Müdürü Nişan ve Safer Efendiler gibi zevat da vardı. Bunların başlıca vazifeleri Avrupa'da yayımlanan romanların dikkate şayan olanlarını ve bilhassa zabıta romanlarını tercüme etmekti. Bu tercümeler Sultan Abdulhamid'in yatak odasında ve paravana arkasında roman okumaya memur olan zevata teslim olunurdu. Hünkâr yatağa girdikten sonra roman okuyacak zat -önceleri Mahmut Efendi daha sonraları ise Esvapçıbaşı İsmet Bey ve Mabeyinci Emin Bey- paravananın arkasına oturur, Hünkâr'ın uykusu gelinceye kadar roman okur, nihayet Hünkâr: "Kâfi! " deyince dışarı çıkardı. Sultan Abdulhamid okunanları dikkatle dinler ve sık sık bazı pasajları tekrar ettirirdi. Ahmet Mithat Efendinin bir romanını çok sevmiş ve beş on kere okutmuştur, derler. Âşıkane romanları "abdesthane edebiyatı" diyerek sevmezdi. "Âşıklıktan çok korkarım, insanı rakıya müptela eden bir beladır. Ben neler bilirim neler bilirim..." derdi.

Sultan Abdulhamid'in polisiye ve cinaî romanlara çok düşkün olmasının onun sahip olduğu aşırı vehimle yakın bir alakası vardır. Ancak söz konusu vehmi mutlak bir kuruntu olarak anlamamak, bilakis insanları fiziki ve ruhi yönleri ile tanıyarak neler düşündüklerini, niyetlerinin ne olduğunu, daha kısa bir ifade ile hangi psikoloji içinde bulunduklarını anlamaya ve dolayısıyla kendisine, ailesine, çevresine ve ülkesine yönelik potansiyel tehlikelere karşı tedbirler almaya yönelik olarak yorumlamak gerekir. Onun ilk defa gördüğü adamlar hakkında edindiği intibalarında çok da yanılmamış olmasının nedenini biraz da dinlediği polisiye romanlardan edindiği bilgiye bağlamak gerekir. Şahıslar hakkındaki intibalarını bazı iradelerinden çıkarmak mümkündür.

Sultan Abdülhamid okuma alışkanlığını sürgün yıllarında da sürdürmüştür. Sürgündeki günleri Selanik'te daha çok dinî kitaplar okumak, dua ve niyazda bulunmakla geçirmiştir. Beylerbeyi Sarayı'nda ise yukarıdaki meşguliyetlerine ilaveten bir de gazete okumak ve savaşın mevcut durumu ve neticesi hakkında fikir yürütmüştür.

İ. Tabii İlaçlara Merakı

Sultan Abdülhamid tabii ilaçlar kullanmayı tercih etmiş, kimyasal ilaçlara pek iltifatta bulunmamıştır. Bu davranış veya tercihin gerisindeki temel nedenlerden birini ise onun sahip olduğu vehim oluşturmuştur.

Sultan Abdülhamid yapı itibarıyla hayatına ve sağlığına gayet düşkün biridir. Bu nedenledir ki gerek şehzadeliği dönemlerinde ve gerekse hükümdarlığı sırasında kendisine özel doktorlar edinmiştir. Hususi doktorlarına örnek olması bakımından Osman Paşa, Mavroyani Paşa, İskender Paşa, İbrahim Paşa, Kapoleon, Blane, Devrini ve İsmet Paşa gibi isimleri sıralamak mümkündür. Özel doktorları dışında ihtiyaç veya özel nedenlerden dolayı ara sıra da olsa muayene olduğu Masiro, Alman asıllı Bergmann ve Bier, Cemil bey, Cerrah Emin bey, Arif Paşa, İsmet Paşa, Nazif Paşa, Said Paşa gibi doktorlar da olmuştur. Özel doktorları arasında özellikle Rum, Fransız ve Alman asıllı olmak üzere gayrimüslim, diğer bir ifade ile yabancı doktorların sayısı dikkat çekici bir boyuttadır. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nde tıp eğitim ve ilminin seviyesini, doktorların bilgi ve yeteneğini göstermesi bakımlarından önemli olsa gerektir.

Sultan Abdülhamid sağlık açısında sahip olduğu duyarlık nedeniyledir ki: "Asabiyetim olduğu zaman idrar da ziyadeleşiyor.. Hem de renksiz oluyor.." örneğinden de anlaşılacağı üzere, kendisini her zaman ve her halükarda koruyup kollamış ve fizyonomisini sürekli gözlemlemiştir. Tabir caizse Sultan Abdülhamid Kanûni'nin meşhur:

> Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
> Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

mısrasında ifade edilmeye çalışılan gerçeğe sağlık konusunda gerçekten inanmış ve söz konusu inancını uygulamaya çalışmış ve bu konuda örnek bir şahsiyet olmuştur. Zira Sultan Abdülhamid, kelimenin tam anlamıyla, belki de ölüm endişesi nedeniyle, karnı ağrısa hiç ihmal etmeden doktor çağırmış, bu sıradan rahatsızlığa karşı kendince ciddi ciddi tedbirler almakta gecikmemiştir. Sultan Abdülhamid bir noktada hastalık hastası olmuş, sürekli ciddi bir hastalığa yakalanma endişe ve kaygısı taşımıştır.

Sultan Abdülhamid'in sağlık konusundaki hassasiyeti ve evhamı gençliğinde ikinci ve üçüncü şahıslar noktasında yaşamış olduğu bir takım hadiselere ve tatmış olduğu acılara dayansa gerektir. Zira genç yaşta annesi ve nihayet babası veremden ölmüşlerdir. Vereme veya ona denk her hangi bir hastalığa yakalanma korkusu sürekli içini kemirmiştir. Şuur altında belirli bir yer edinen gençlik hatıraları ve çekmiş olduğu acılar onun sürekli ıstırap duymasına ve dolayısıyla sağlığına haddinden fazla özen göstermesine sebep olmuştur.

Gençliğinde kendisi ciddi manada bir hastalık geçirmemiştir. Yaşamış olduğu birkaç kazanın dışında sağlık noktasında zikre değer bir şey yoktur. Padişahlığı sırasında mustarip olduğu ve önemli sayılabilecek bir tek hastalığı böbreklerinden rahatsızlanması olmuştur. Genel olarak Sultan Abdülhamid sağlam bir bünyeye sahip olmuştur.

Sürgün yıllarında Sultan Abdülhamid'in maruz kaldığı temel rahatsızlıklar ise karın ve baş ağrısı, nezle, ishal ve benzeri sıradan rahatsızlıklardır. Ölümü bile ciddi ve sürekli bir hastalıktan değil, ani bir kalp yetmezliği nedeniyle olmuştur. Ölümüne kadar ciddi bir hastalık geçirmemesinin temel nedenlerinden biri onun belli bir tıp bilgisine sahip olmuş olmasıdır. Bu bilgiyi tecrübe ve merakı dolayısıyla edinmiştir. Tabir caiz ise tıbbî bilgi konusunda doktoru mektepli, kendisi de alaylı olmuştur.

Kocakarı ilaçları diye tanımlanan ve uzun bir süredir attar dükkânlarında ya çok özel müşterilerine veya kimyasal ilaçlardan ümidini kesip, çaresizlik içerisinde çırpınan ve son bir deva yeri olarak görülüp gelenlere arz edilen bir kısım otlar artık yavaş yavaş günümüz insanının ve doktorlarının da dikkatini çekmeye, genel olarak kullanım sahasına girmeye başlamıştır. Son bir asırdır insanoğlu dertlerine deva bulmada kendisini kimyasal ilaçlarla sınırlamış, fakat bu davranış tarzı onu çok büyük ve ciddi felaketlere mahkûm etmiştir. Ancak son zamanlarda, geçte olsa bunun farkına varan bir kısım uzmanlar, özellikle Amerikalı araştırmacılar, kimyasal maddelerle tedavi yerine tabiatta yetişen bir kısım otlarla tedavi olma yollarını keşfe yönelmişler ve bu noktada Kızılderililerin nasıl sağlıklı ve uzun ömürlü kalabildiklerini araştırmaya başlamışlardır. Yapılan araştırmalarda Kızılderililerin kavak yaprağını kaynatıp içerek baş ağrısına tabii yoldan çare bulduklarını, örümcek ağını kullanarak kanın pıhtılaşmasını sağladıklarını tespit etmişlerdir. Her konuda olduğu gibi bu noktada da Batı'yı taklit eden günümüz Türkiye'sinin büyük marketlerinde artık yavaş yavaş her yaştan insanın kullanabileceği sinameki, kekik suyu, papatya, rezene, anason, meyan kökü gibi bir takım tabii otların modern fabrikalar ve makineler aracılığı ile albenili bir şekilde paketlenip biraz daha pahalı bir fiyatla her türden tüketicinin hizmetine sunulduğu görülmektedir.

Sultan Abdülhamid daha bir asır evvelinden, maruz kaldığı hastalıkları yahut rahatsızlıkları tedavi etmede tabii ilaç kullanmayı tercih etmiştir. Attar dükkânlarının en birinci ve bilinçli müşterilerinden birisi olmuştur. Hangi otların ne tür rahatsızlıklara fayda ettiğini gayet iyi bilmektedir. Bir kısım otları kaynatıp, terkip edip rahatsızlıklarını kendince tedavi yoluna gitmiştir. Tabii yolla tedavi uygulamaları içerisinde en başta gelenlerinden bir kaçı hacamat yaptırmak, key olmak, sinameki almak ve sıcak su banyosu yapmak olmuştur. Hal böyle olunca Sultan Abdülhamid kimyasal ve kimyasal içerikli deruni ilaçlar kullanmaktan şiddetle kaçınmıştır. Ancak krem, merhem gibi sathî kullanım gerektiren ilaçları kabul etmiştir. Ağzı açık ilaç kutularını ve tarifini bilmediği reçeteleri, doktoru dahi tavsiye etmiş bulunsa, kesinlikle kullanmamıştır. Israr da edilse hiçbir surette kabul etmemiştir. Hekimliğe merakı ve istidadı olduğunu söyleyen Abdülhamid'in tabii otlar hakkında olduğu gibi modern tıbbî tedaviler ve ilaçlar hakkında da reçetelerin içeriğini anlayacak, hangi ilacın hangi hastalığa iyi geleceğini belirleyecek kadar geniş ve sağlam bir bilgisi vardır. Kişilerin yüzüne bakıp rahatsız olduklarını sezecek ve rahatsızlıklarının belirtilmesi durumunda ilaç tavsiye edecek bir birikime sahip olmuş, hatta zaman zaman bir kısım hastaları muâyene cesareti gösterecek kadar tıbbî tecrübe ve bilgi edinmiştir.

Abdülhamid'in tabiî ilaçlara düşkünlüğünün veya kimyasal ilaçlardan endişe etmesinin yahut kimyasal ilaçları kullanmaktan kaçınmasının nedenlerinden biri ve en başta geleni hiç şüphesiz ki ölmek ve öldürülmek korkusu olmuştur. Sultan Abdülhamid'i belki de hayatında en ziyade rahatsız ve meşgul eden konulardan biri ölme ve öldürülme korkusu olmuş gözükmektedir. Söz konusu korku dolayısıyladır ki ekseriya ağrıyan dişlerini kerpetenle bizzat kendisi çekip çıkarmıştır. Duymuş olduğu ölme ve öldürülme korkusu gençliğinde şahit olduğu kimyasal ilaçların bir takım olumsuz, buna mukabil tabii ilaçların ise olumlu sonuçları onu tercih ve alışkanlıklarında etkilemiş gözükmektedir. Bu etkilenmeyi örneklemek bakımından o şöyle anlatmaktadır: "... Kadınefendi onda da böbrek hastalığı var idi.. Hatta sebeb-i mevti oldu.. Fakat morfin verdiler.. Bence morfinden vefat etti.. İhtimal çok gelmiştir. O zamandan beri morfinden korkarım. Kadına morfin şırınga etti.. Bir kaç gün böyle devam etti.. Vakıa şırınga uyuşturuveriyor, uyutturuyor.. Lakin hükmü geçince yine ağrı başlıyor.. O da kar etmedi.. O zaman tecrübelilerden bir kadın ilaç yaptı.. Geçti idi...".

VII. Sultan Abdülhamid'in Gündelik Hayatı

Gayet zeki ve dirayetli, nazik ve güler yüzlü olan Sultan Abdülhamid sıhhatine pek itina ettiği için çalışma saatleri, yemek ve istirahat zamanları gayet muntazamdı.

Geceleri erken yatar, sabahları erken kalkar, her sabah namaz kılar, dua okurdu. Sabah banyosunu hiç ihmal etmez, her sabah, banyosunu yapardı. Gençlik zamanlarında soğuk, ihtiyarlık zamanlarında ise ılık banyoya devam ederdi. Banyodan sonra, muntazam giyinir, süt, tereyağı ve çörek gibi hafif bir kahvaltı ederdi.

Sultan Abdülhamid yavaşlık ve uyuşukluktan hiç hoşlanmazdı. Yorulmaz denilecek kadar çalışkandı. Ekseriya neşeli vakit geçirirdi.

Derhal mabeyincilerini çağırtır, işe başlardı. Bu işler, devletin uygulamaları, jurnaller ve saire ile alakalı idi. Bu suretle öğleye kadar çalışır, nihayet alafranga saat onda öğle yemeğini yerdi, biraz dinlendikten sonra vazifesine tekrar başlar, ikindiye kadar devam ederdi. İkindiden biraz sonra, akşam yemeğini yer, yatsıya kadar otururdu.

Sultan Abdülhamid'in yatak odası muayyendi. Odasında bir paravana bulunur, ekseriya mühim işler için mabeyincilerini yatak odasına kadar çağırırdı. Bazen siyasî meseleler olduğu zaman, Çit Köşkü'nde avizeler yanar, Sultan Abdülhamid'in sabahlara kadar oturduğu, maiyet çavuşlarıyla her tarafa sabahlara kadar iradeler gönderdiği vaki olurdu.

Akşam erken yatar, sabah erken kalkardı. Sarayda sefirlere ve saireye oyun olmadığı zaman, ekseriya yatsıdan sonra yatar, sabahleyin alafranga beşe doğru kalkardı.

Sultan Abdülhamid'in ışıksız kaldığı asla vaki olmazdı.

VIII. Sultan Abdülhamid'in Alışkanlıkları

Abdülhamid kahve ve sigara tiryakisidir. Gündüz, işleriyle meşgul olduğu zaman, sık sık kahve ve sigara içerdi. Dolayısıyla kötü sayılabilecek tek alışkanlığı, eğer kabul edilirse, sigara olmuştur. Sigaralarını tütüncübaşı Ali Efendi denilen ve en eski emektarlarından olan zat tedarik ve kendisine takdim ederdi.

Kahveyi daima çift fincanla içerdi. Kahvesini kahvecibaşısı hazırlardı. Kendisine mahsus, beyaz, kapalı cezve, iki fincan, bir tepsi üzerinde getirilirdi. Sultan Abdulhamid her defasında behemehâl iki fincan kahve içmeği sevdiği için bir fincanı bitirdikten sonra ikicisini aynı fincanda içmeyip diğer temiz fincana koyarlardı. Bazen cezveyi kahvecibaşı doldurur, bazen de kendi kor, içerdi.

Sultan Abdulhamid'in içtiği su ikinci kilerci Hüseyin Efendi tarafından bir sürahiye konur ve bu sürahi mühürlü bir çanta içinde takdim olunurdu.

Sultan Abdulhamid boğazına düşkün değildi. Yemeğini nadiren kadın sultanlarla beraber yerdi. Ekseriya, önüne portatif bir masa konurdu. O, bu masada yemeği yalnız başına yerdi. Bahçede ise, o masa bahçeye götürülürdü. Dolmabahçe Sarayı'nda muayede olduğu zaman yemeği orada yer, masanın oraya da götürüldüğü vaki olurdu. Ne zaman acıkırsa o zaman yemek yerdi ve herhangi dairede veya odada bulunuyorsa oracıkta yerdi. Kendisine **[s. 155a]** mahsus bir yemek odası yoktu. Onun için şurada burada yemek yerdi.

Oldukça az yemek yer, fakat yedikleri şeyler gayet basit olmasına rağmen büyük bir dikkat ve itina ile hazırlanırdı. Hayat-ı hususiyesinde numune-i imtisal olacak derecede perhizkârdı. Yemekten sonra bir parça istirahat etmeyi alışkanlık edinmişti.

Gençliğinden beri alkol ve gece hayatından Abdülhamid'in uzak durmayı tercih etmiştir. Kelimenin tam anlamı ile iffetli idi. Gençliğinde bir iki defa alkol almışsa da bunu alışkanlık haline getirmekten kaçınmıştır. Oysaki alkol ve işret, diğer bir ifade ile gece hayatı ve gayri meşru yaşam tarzı, özellikle 1900'ün başlarında Osmanlı devlet ricali ve aydınları arasında gayet yaygın bir durum kazanmıştır. Başta halife unvanına sahip padişah ve padişah adayı şehzâdeler tarafından olmak üzere hemen herkes tarafından içki kullanılmış, gayri meşru ilişkilerde bulunulmuştur. İçki kullanmak veya işretle hem hal olmak hemen herkes tarafından çok tabii olarak karşılanmış, vereceği bedenî zarardan dolayı ancak kullanımına dikkat edilmesi uyarısı söz konusu olmuştur.

Sultan Abdülhamid'in Harem'e yaklaşımı ise üzerinde durulmaya değer bir konudur. Zira tahta geçer geçmez yaptığı ilk işlerden birisi sarayda bulunan bir kısım cariye ve saireye yol vermek olmuştur.

Sultan Abdülhamid'in işretten yahut alkolden sakınmasında dinî inancının belli bir etkisi olduğu muhakkaktır. Ancak bu etki çok da belirleyici bir düzeyde olmasa gerekir. Onun işret ve alkolden uzak durmasının temel nedeni, duyduğu dinî endişeden ziyade şâhit olduğu bir takım olumsuzluklarla alakalı gözükmektedir. Zira Abdülhamid halifeliğini her firsatta vurgulamasına, İslamcılık politikası takip etmesine, tarîkat üyesi bulunmasına ve şeyhlerle irtibat halinde olmasına rağmen zarar vermeyecek derecede içki içmeyi bir noktaya kadar hoş görü ile karşılamıştır. Sultan Murat'la olan konuşmasında ona: "Ara sıra iştah için bir ufak kadeh konyak.. belki ilaç gibi câizdir.. Ziyâdesi muzırdır dedim.. Yemekten sonra bir kadeh hazm-i taam (yemeği hazmetmek) için içmede belki zarar yok dedim..." dediğinden bahsetmekte, fazla içki içmenin muzır, zararlı olacağını belirtmekte, kesin bir tavır sergileyerek, halifelik sıfatının veya İslamcılık politikasının gereği olarak haram olduğundan hiç bahsetmemektedir. Yemekten sonra hazmı kolaylaştırmak için içki içmeyi makul karşılarken az yemenin peygamber tavsiyesi olduğundan, böyle davranmanın daha doğru olacağından hiç söz etmemektedir. Kendisinin neden içki kullanmadığını da: "Ben.. genç iken birkaç kere içmiş idim.. Bir gün kay (istifra) ettim. İstikrah ettim (tiksindim). Bir daha içmedim" şeklinde açıklamaktadır. İçmemesinin nedenini dine değil, hazzetmemesine bağlamaktadır.

Öyle anlaşılmaktadır ki alkol ve işret dolayısıyla çevresinde bunanlardan müptela olanların maruz kaldığı âkıbet, Sultan Murad'ın hastalığı ve hastalığın oluşumunda içkinin büyük bir etkisi olduğuna olan kesin inancı, yine babasının ölümünde işretin etkili olduğu şeklindeki kanaati Sultan Abdülhamid'in ruh hali üzerinde oldukça tesirli olmuş, onu derinden etkilemiştir.

Abdülhamid'in kötü alışkanlık olarak nitelendirilebilecek olan sigara alışkanlığı ise "Hanımkalbi" sigarasının "zivâneli" cinsinden içmek şeklinde olmuştur. Tek kötü alışkanlık denebilecek olan sigarasını içerken bile bunları fabrikalarda imal eden işçi kızların içlerinde türlü türlü hastalar olabileceğini, dolayısıyla sigara yolu ile bu hastalıkların kendisine bulaşabileceğini düşünmüş, sigarasını, zivanesine alev göstererek bir nevi dezenfekte ederek, gayet temkinli bir surette içmiş ve doktorunu bu noktada ihtar ederek kendisi gibi ihtiyatlı olması tavsiyesinde bulunmuştur. Sağlığına ve hayatına ne derece dikkat ettiğini ve önem verdiğini göstermesi ve dolayısıyla da içki içmemesinin, işrette bulunmamasının sebebini açıklaması bakımından bu davranış tarzı önemli olsa gerekir.

IX. Sultan Abdülhamid'in Serveti

Sultan Abdülhamid şehzâdelik yıllarında olduğu gibi padişahlık günlerinde de büyük bir şahsî servete sahip olmuştur. Bu servetin temelinde ise onun daha şehzadelik yıllarından itibaren Maslak ve Kağıthane'de bulunan çiftliklerinde tarımla uğraşmış, koyun ticareti yapmış, üstübeç madeni işletmiş ve sarrafi vasıtasıyla parasını borsada değerlendirmiş olması etkili olmuştur.

Bundan dolayıdır ki Sultan Abdülhamid şehzâdeliğinde maddî sıkıntı çekmediği gibi tahta çıktığı zaman da yüklü bir servete sahip olmuştur.

KAYNAKLAR

1. Âtıf Hüseyin Beyin Muhattırası, Defter 2, 4, 6, 9, 10, 11, 12, Türk Tari Kurumu Kütüphanesi, (Yazma) Kayıt No: Y-255. (Söz konusu defter Metin Hülagü tarafından bugünkü dile aktarılarak **Sultan II. Abdulhamid'in Sürgün Günleri** adı altında yayınlanmıştır (Pan Yayınları, İstanbul 2007.)

2. Francis McCullagh, **Abdülhamid'in Düşüşü**, Tercüme: Nihal Önol, İstanbul 1990, İstanbul Kitaplığı Yayınları.
3. Mehmed Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmanî Zeyli Yahut Son Osmanlı Büyükleri Ansiklopedisi**, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
4. Metin And, **Saraya Bağlı Tiyatrolar ve II. Abdulhamid'in Yıldız Sarayı Tiyatrosu**, İstanbul 1987.
5. Orhan Koloğlu, **Abdülhamit Gerçeği**, Gür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1987.